

Skolefrihed 2. del.

En smertefuld-, ærefuld- og skamfuld beretning.

I første del af historien om skolefriheden i Danmark gjorde jeg rede for den almindelige forestilling herom, nemlig at det var grundtvigske politikere og skolefolk, der med *Lov, indeholdende nogle forandrede Bestemmelser i Anordningerne om Skoletvangen og Om Udskrivningen af Skolen af 2. maj 1855* fik indført skolefriheden i Danmark. Jeg fik også nævnt, at denne lov nærmere skyldtes et par politiske pragmatikere, der, når der ikke kunne vedtages en ny grundskolelov, fik gennemført Loven af 2 maj 1855, for trods alt at få skolen til at fungere under Junigrundloven, hvis skoleparagraf lød: "§ 90. De Børn, hvis Forældre ikke have Evne til at sørge for deres Oplærelse, ville erholde fri Underviisning i Almueskolen." (Junigrundloven, 1849) og endelig antydede jeg, at der var en anden og oversat fortælling om den danske skolefrihed. Det er denne fortælling, der er dette nyhedsbrevs emne.

Før vi tager fat på den historie, er der imidlertid nogle forhold, der må gøres rede for. Vi må derfor igen tilbage til Christians d. 6.'s *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark af 23. januar 1739*, hvori han angiver disse skolers bestemmelse som:

... at alle og enhver, end og de fattigste Børn, overalt paa Landet, kunde tilstrækkeligen underviises om Troens Grund, samt Salighedens Vey, Orden og Middeler, efter Guds Ord og den Evangeliske Kirkes sande i Børne-Lærdommen korteligen forfattede Lære, ...

Skolen skal altså hjælpe børnene ind på "Salighedens vej" – altså sikre, at kongens undersåtter kommer i himlen.

Christian 6. (konge 1730-1746) og hans tyskfødte dronning Sophie Magdalene (1700-1770) var *pietister*. Artiklen om pietisme på lex.dk starter med at fastslå:

Pietisme er en oprindelig nedsættende betegnelse for en europæisk fromhedsbevægelse inden for 1600- og 1700-tallets lutherske kristendom; bevægelsen søgte at reformere lutherdommen i kølvandet på den rettroende tidsalder (ortodoksi).

Centralt for pietismen er ikke den rette, men den levende og personlige tro som bodskamp, omvendelse, helliggørelse og efterfølgelse. Pietisme findes i så mange udformninger, at man kun med varsomhed bør benytte betegnelsen i bestemt form.

Kirkehistorisk ligger pietismen imellem ortodoksien og rationalismen. lex.dk skriver om den lutherske ortodoksi:

I den protestantiske kirkehistorie er ortodoksiens tidsalder tiden fra ca. 1555 (den augsburgske religionsfred) til 1700-tallets begyndelse. ... I de lutherske kirker blev Luther og hans skrifter autoriteten; ...

Lutheranerne og de reformerte var enige om at anse Bibelen for at være den eneste kilde til kristen tro og lære og De Ti Bud for etikkens grundpille. ...

Politisk set var ortodoksiens teologer samfundsbevarende; de lutherske teologer sluttede op om den begyndende enevælde med henvisninger til Bibelen. I Danmark hævdede Hans Wandal i *Juris regii libri sex* (1663-1672), at kongerne ved salvningen får guddommelige egenskaber, bliver Guds stedfortrædere, ja selv guder.

Ud over dette, så må det fremhæves, at det i luthersk teologi er troen, og ikke fromme gerninger der frelser, hvorfor de pietistiske fromhedsideal er lidt problematiske i luthersk sammenhæng.¹ Den gruppe af vakte kristne, der her skal berettes om, har imidlertid både taget ortodoksi og pietistiske træk til sig.

De stærke Jyder

Vækkelsen i området imellem Vejle og Horsens, tager sin begyndelse i slutningen af 1700-tallet, og at denne vækkelse bliver særlig kendt skyldes to bøger, bøger der brød med såvel gammel-lutherske ortodoksi som pietisme. Vi er kommet ind i [oplysningstiden](#), der er præget af en ra-

¹ For interesserede kan jeg henvise til Juliane Engelhardtts artikel *Pietisme og krise* (2017)

tionel tilgang til verden, en tilgang der tager udgangspunkt i den menneskelige fornuft. Hermed blev autoriteter som Bibelen og kongen sat under pres, og de to bøger, *Evangelisk-kristelig Psalmebog* og *Balles Lærebog*, blev en torn i øjet for de opvakte. Salmebogen havde fjernet, omskrevet eller forkortet mange af Kingos og Brorsons salmer. De var blevet forkortede og ord som "djævel" var forsvundet. *De opvakte*, som de stærke jyder betegnede sig selv, protesterede imod salmebogen ved fortsat at bruge *Kingos salmebog*, så når der skulle synges, benyttede menigheden altså to forskellige salmebøger med forskellig nummerering og salmelængde. Det var absolut ikke det, man kunde kalde *en stille protest* – tværtimod. Også lærebogen blev dømt ude, da dens lære ikke stemte overens med den pietistiske *Pontoppidans Forklaring til Luthers lille Katekismus*. Der var lagt op til kamp!

Denne kamp er beskrevet flere steder, og jeg vil her gengive Kristen A. Langes artikel *En gammel Friskolebevægelse* fra Højskolebladet 1912, spalte 1813-1818.

For ca. hundrede Aar siden var der i Bjerre Herred ved Horsens en ret mærkelig Skolestrid mellem Myndighederne og de saakaldte »stærke Jyder«. Det er Gangen i denne Strid og nogle Aktstykker derfra, som her skal meddeles. Grunden til Bevægelsen paa Skolens Omraade var Indførelsen af Balles Lærebog.² Da denne typiske Blomst paa Rationalismens Træ blev indført, var der et ungt Menneske, Jens Frederiksen fra Raarup, der over for Provst Brøckner gjorde nogle Udsættelser paa den. Dette førte til, at nogle af hans Venner ogsaa blev mistænksomme overfor Lærebogen; en Mand i Nebsager og en i Raarup tog Jens Frederiksen til Lærer for deres Børn. Enkelte andre, f. Eks. Hovedmanden for »de stærke Jyder«, Peder Laurssen, Fredensbjerg, underviste selv deres Børn. Dette gik dog foreløbig ret stille af; men i Aaret 1811 var der saa nogle af »de stærke Jyder«, der nægtede at lade deres Børn møde i Skolen, fordi Balles Lærebog førte falsk Lærdom. De vilde i Stedet, at man skulde blive ved Pontoppidans Forklaring. Man har sagt, at denne sidste har den guddommelige Oplysning, som Balles Lærebog, der er en Lærebog i almindelig Moral, mangler.

Skoletvang havde der været siden Frederik den Fjerdes Dage [1699-1730], og den var bleven skærpet ved det foreløbige Reglement for Skolevæsenet paa Landet fra 1806; naar »de stærke Jyder« nægtede at lade deres Børn søge Skolen, var det Lovbrud, og det gjorde selvfølgelig ikke Sagen bedre, at de over for Myndighederne hævdede, at Guds Bud er højere end Herrebud. Denne Kristendommens gamle, stilsfærdige, men bestemte Protest imod den verdslige Stats Angreb paa det aandelige Livs Omraade frugtede lige saa lidt nu som tidligere, ikke engang Præsterne, ja de allermindest, vilde anerkende Berettigelsen af dette Synspunkt. Børnene *skulde* i Skole, og Herredsfogeden fra Bjerre undersøgte Forholdene for at give Indberetning til Amtet. Han kalder »de stærke Jyder« Sværmerer; men da det er redelige og flittige Folk, anbefaler han at bære over med dem, og vi ser, at medens Præsterne forfølger Sværmererne, saa stærkt de kan, holder den verdslige Øvrighed med disse og tillader, at deres Børn maa blive konfirmerede efter Luthers Katekismus. Pastor Kjær i Løsning fandt sig dog nødig heri; paa Prædikestolen tordnede han løs mod »de stærke Jyder«, beskyldte dem for at stride imod den Helligaand og modsætte sig Guds Evangelium. Da Præsten kom ud paa Kirkegaarden, vilde Smeden, Hans Nielsen, have en

² N. E. Balles *Lærebog i den Evangelisk-Christelige Religion* blev autoriseret som almindelig, obligatoriske katekismus i Danmark i 1794, *Evangelisk-kristelig Salmebog*, som Balle ogsaa stod bag, i 1789. CO.

nærmere Forklaring paa dette. Præsten svarede ikke; men saa greb Hans Nielsen ham i Armen og sagde: »Bi og sig det!« Pastor Kjær blev forskrækket, raabte om Hjælp og kaldte de omstaaende til Vidne paa, at Smeden vilde slaa; men denne spyttede foragtelig og sagde: »Fy, for en Præst! Han er en Djævels Præst!«

Følgen af dette blev, at Hans Nielsen ved Retten blev dømt til et Aars Tugthus, og fem af hans Meningsfæller fik Vand og Brød. Dette vakte stor Opmærksomhed, og nu kom den enevældige Stat og blandede sig nærmere i Striden. Den 20. September 1817 blev det befalet Præsterne, at de maatte ikke konfirmere nogen af »Fanatikernes« Børn, uden de havde »læst og lært« den anordnede Lærebog, og Bødestrafpen for Skoleforsømmelserne skulde gennemføres i hele sin Strengthed. Det var ikke Smaasummer, det her drejede sig om; hos tre Mænd i Korning blev der pantet for 72, 79 og 104 Rigsdaler. De maatte sælge deres bedste Kreaturer for at kunne udrede Summerne, og der var al Udsigt til, at de skulde gaa fra Gaard og Grund, hvis dette blev ved; men trods Modgangen bliver de dog standhaftige. Herredsfogeden i Bjerre giver disse Folk det smukkeste Vidnesbyrd. Han skriver i sin Indberetning: »De fandt sig med stor Taalmodighed i at betale Skolemulkter, og uden Knur eller Modstand lod de deres Indbo sælge til Dækning af disse, naar de ikke kunde betale. Jeg har flere Gange været nødsaget til at sælge deres bedste Kreaturer for Skolemulkter, og aldrig har jeg hørt et haardt Ord fra deres Læber. »Guds Villie ske«, var det eneste, de sagde, naar jeg lod Koen trække ud af deres Grund for at sælge den.

De er tro i deres Arbejde, flittige og sædelige, giver sig ikke af med at prædike offentligt eller at gøre Proselytter; men dyrker paa deres Vis Gud i Stilhed og er omgængelige og velvillige mod deres Næste; kun taaler de ingen Banden og Sværgeren, hvilket jo er rosværdigt, ej heller vil de arbejde om Søndagen.«

Trods dette blev Statsmyndighederne ved at fare haardt frem mod de ulydige. Da de havde taget deres Formue, tog de tilsidst Børnene, for at disse kunde blive oplært efter den anordnede og autoriserede Lærebog. Den 4. November 1818 kom der fra det kongelige danske Kancelli en Skrivelse af følgende Ordlyd: »Vi bemyndiger Vejle Amts Skoledirektion til at fratage Hans Nielsen Smed, Jens Pedersen og Jens Iversen i Korning Sogn, Vejle Amt, deres skolepligtige Børn og foranstalte dem underviste i Overensstemmelse med Lovgivningen. Børnene bliver midlertidigt at forsørge af Amtsfattigkassen, for saa vidt Forældrene maaske ikke formaar at opfylde deres Pligt.«

Biskoppen fik nogle af Børnene anbragt hos fremmede Folk; men Vejle Amts Fattigkasse vilde ikke betale for deres Underhold, og da heller ingen andre vilde betale, var der ikke andet at gøre end sende Børnene hjem igen. Statsmyndighederne var i Grunden kørt helt fast, kunde ingen Vegne komme og var nødt til at lade »de stærke Jyder« gøre, som de vilde. Der kom nye Præster, og saa vel de som de andre Myndigheder saa gennem Fingre med, hvad Lærebøger der brugtes, for at blive fri for Røret og Pinagtighederne. Endelig kommer der saa langt om længe en ny Skrivelse fra Kancelliet af 15. Januar 1839, hvori Staten indrømmer sin Uformuenhed. Det hedder heri:

»Naar de saakaldte opvakte ikke ønsker, at deres Børn deltager i den offentlige Skoleundervisning, som den er ordnet, staar det dem frit for paa anden Maade at drage Omsorg for deres Undervisning. Hvad Religionskundskab angaar at lægge Pontoppidans Forklaring og en ældre Udgave af Luthers Katekismus til Grund, er ikke forbudt, naar kun Børnene gør Rede for, hvad de har lært.«

Saaledes endte denne Skolestrid. »De stærke Jyder« har endnu deres egen Skole, bruger deres egen Bibelhistorie og Pontoppidans Forklaring den Dag i Dag, saa vel som Kingos Salmebog ved Højtidsfester. Det har naturligvis ikke været Meningen her at skildre den Bevægelse, som Navnet »de stærke Jyder« er knyttet til, endnu mindre at dømme noget som helst om den. Meningen var at pege paa denne Skolebevægelse med den frimodige Hævden af det, som det virkelig kommer an paa: »Den aandelige Paavirkning i Skolen«. Det er den første egentlige Friskolebevægelse i Danmark.³ Det er Livssynet, der danner Skole, ligesom senere ved de grundtvigske Friskoler; man vilde ikke have Barnets aandelige Liv forkrøblet gennem Skoleundervisning, der tilsidesatte det vigtigste.

³ »Den første egentlige Friskolebevægelse», herefter kommer den grundtvigske, reformpædagogiske, religiøse, politiske ...

Der var mange Skoleinteresser fremme paa Rationalismens Tid; men til ingen anden Tid har man saa sikkert troet, at Ungdommens religiøse og sædelige Opdragelse var sikret, naar visse Forskrifter blev fulgt, visse Ting læst, visse Former opretholdt. Alt blev taget ganske udvortes og aandløst. Hver Stand skulde have sin egen Oplysning, den, der passede til det sociale Niveau; alt skulde ske for Statens Skyld, og den bestod af de forskellige Stænder. Velkendt er det, at man mente det farligt at give Bonden Oplysning. Guldberg skrev herom til sin Ven Bülow⁴: »Mere Kundskab gør Bonden hans Stand ufordragelig og udbringer kun Lede og Kedsomhed for det haarde og ensdanne Arbejde, hvortil hans Dage maa bruges, og Staten maa og skal bruge hans Dage. Det hele menneskelige Køn taaler kun et vist Maal af Kundskab, og enhver maa derfor have sin egen visse Andel; det mere gør drukken.«

Midt ind i denne Skole-Udvorteshed med dens autoriserede Viden hævder »de stærke Jyder« frimodigt, at det er Aanden, som levendegør og har Betydning i Skolen. Hvis der føres vantro Lære der, maa man for Livets Skyld holde Børnene derfra, det koste saa i anden Henseende, hvad det koste vil.

Disse jævne Bønder led i en stærk Brydningstid for Frihedens Sag ved at protestere mod aandelig Vold; gennem dem gjorde Livet dengang paa Skolens Omraade Indsigelse mod den døde Formalisme og aandløse Moraliseren, fordi de havde Tro og Mod til at følge deres Samvittighed. Det er det, vi maa mindes og ikke hænge os fast i, hvad de paa andre Omraader maaske har taget fejl. Gennem »alt, hvad Fædrene har kæmpet, Mødrene har grædt«, faar vi Klarhed i Tanken, Kraft i Aanden, Varme og Mod i Sjælen til at følge Samvittighedens Røst og hævde Livets Ret mod Udvorteshed og Død.

Historien taler et myndigt Sprog, dens Lys falder skarpt ogsaa ud over Nutidslivet. Det gælder for os at bruge Lyset og lytte til Talen.

Kristen A. Lange.

Såvidt højskolemanden Kristen Lange, der selvfølgelig beretter på afstand, og fra et ståsted i den nu etablerede grundtvigske skoleverden.

Cirkulæreskrivelsen af 15. januar 1839 er imidlertid så væsentlig, at den må gengives i sin helhed:

5 Jan. 1839

Kanc. Skr. (til Veile Amts Skoledirektion) ang. at Pontoppidans Forklaring og de ældre Udgaver af Luthers Katechismus kunne benyttes ved Underviisning i Hjemmet.

Til Afgjørelse af de flere hertil indkomne Begjæringer fra nogle af N. N. Sogns Beboere, om at deres Børn maatte fritages for at lære den, til almindeligt Brug i Skolerne autoriserede, af afdøde Biskop Balle udgivne, Religionslærebog og den af Biskop Mynster besørgede Udgave af Luthers lille Katechismus, og i sammes Sted bruge Pontoppidans Forklaring og en ældre Udgave af Katechismussen,

skulde Kancelliet herved tjenstligst tilmelde Hr. Stiftamtmanden og Deres Høiærværdighed til behagelig Efterretning og fornøden Bekjendtgjørelse, at, naar Supplikanterne⁵ ikke ønske, at deres Børn deeltage i den offentlige Skoleunderviisning saaledes som denne er ordnet, staaer det dem frit for, under lagttagelse af hvad den 18de § i Fdn.de af 29de Juli 1814 for Almueskolevæsenet paa Landet foreskriver, paa anden Maade at drage Omsorg for disses Underviisning, uden at det formenes, ved saadan Underviisning, hvad Religionskundskaben angaaer, at lægge Pontoppidans Forklaring og en ældre Udgave af Luthers Katechismus til Grund; dog at saadanne Børn, ved de i bemeldte Anordnings 25de § befalede Overhørelser, have at møde i Skolen for at gjøre Rede for hvad de have lært, og at de, naar de af Skolekommissionen befindes at have erhvervet de Kundskaber, som ellers udfordres for at et Barn kan udskrives af Skolen, derefter af Præsten maae antages til Konfirmations-Underviisning og konfirmeres, naar de kunne gjøre tilbørlig og fornuftig Rede for den kristelige Religions sande Lære, uden at der bliver at tage Hensyn til, om saadant skeer med de i den ene eller i den anden af disse Lærebøger brugte Ord. (Allgreen-Ussing, 1850, s. 8-9)

⁴ Ove Høegh-Guldberg (1731-1808) og Johan Bülow (1751-1828) [CO]

⁵ Supplikant: *person, der bønfalder, (ydmygt) ansøger om noget; (underdanig)*

De stærke jyder havde gang på gang sendt henvendelser (petitioner) til kancelliet og sågar haft foretræde for kongen, og nu overgiver kancelliet sig så, og finder en måde at efterkomme deres ønske. Man vælger at henholde sig til Almueskolelovens § 18, der tillader at forældre selv ansætter en lærer.

Ser man så igennem fingre med hensyn til den autoriserede lærebog? Nej, for der er jo tale om "Underviisning i Hjemmet" og lærebogen er, som det fremgår af titelbladet "...indrettet til Brug i de danske Skoler".

Har skrivelsen kongens underskrift? Nej, cirkulæreskrivelser omhandler ofte kun lokale forhold, som man ikke behøver at besvære kongen med. Men hvem har så taget beslutningen? Meget tyder på, at det var **Anders Sandøe Ørsted!**

Følgende beskrivelse fra *Den danske kirkes historie i årene 1817-1854* fortæller lidt om, hvad der blev talt om i *Danske Cancellies 1. Departement* – men der rejser sig også nye spørgsmål, som jeg imidlertid ikke vil tage op i denne omgang, da det kræver, at jeg dykker ned i kancelliets korrespondence.

... Da optog kancelliet sagen til fornyet overvejelse. Ørsted påviste, at de strenge forholdsregler, som vilde blive nødvendige, da det havde vist sig, at mulkeringen ikke hjalp, ikke lod sig gennemføre, og han frygtede for, at kancelliets fremgangsmåde vilde vække misbilligelse, ikke blot hos dem, der vare enige med de opvakte, men også hos andre, der heri vilde se en krænkelse af samvittighedsfriheden. Han tilrådede så mild en fremgangsmåde som muligt, da her var tale om virkelige samvittighedsskrupler, og foreslog, at det skulde tillades dem, der ønskede det, selv at undervise børnene i religion, når de ellers besøgte skolen. **Konferensråd Lange** derimod foretrak, at det tillodes dem i henhold til skoleanordningens § 18 helt at besøge børnenes undervisning, og dette tiltrådtes af de øvrige deputerede, og Stemann formulerede skrivelsen af 15. januar 1839, hvorved denne ordning fastsloges. Hermed var der foreløbig skaffet fred. De opvakte ordnede sig nu, dels ved at oprette særegne skoler, dels også ved at lade børnene søge den offentlige skole, men give dem religionsundervisning hjemme. I året 1841 tillodes det en gårdmand i Ø. Snede, Mads Kristensen, at undervise børn, der ellers søgte skolen, i religion. – Hermed standsede bevægelsen på denne egn for nogle år. (Koch, 1883, s.224)

Det startede *smertefuldt* for de opvakte, men endte altså i første omgang *ærefuldt*. De havde kæmpet og vundet retten til at bestemme over deres børns opdragelse. Men der er desværre en fortsættelse ...

Tirsdagen den 3die November 1846 foretoges og paakjendtes i Høiesteret Sagen: Advokat Rotwitt mod Gaardmændene *Stephan Jørgensen, Peder Therkelsen, Balter Nielsen, Niels Jensen* og *Hans Lauritzen* for at have opbrændt endeel af Østersnede Sogns Skoler borttagne Læsebøger⁶ (Defensor Buntzen). Ved Viborg Landsoverrets Dom af 22de Juni 1846 vare de Tiltalte idømte hver en Mulkt af 30 Rbd. til Amtets Fattigkasse, hvorimod de ved Nørvang og Tørrild Herreders Extrarets Dom af 27de April s. A. vare dømte til at bøde: de fire Førstnævnte hver især 50 Rbd. og Sidstnævnte 60 Rbd. til Veile Amtsfattigkasse.

Høiesteret kjendte i denne Sag saaledes:

Landsoverrettens Dom bør ved Magt at stande. Salarium til Advokat Rotwitt for Høiesteret betale de Tiltalte, een for alle og alle for een, 10 Rbd.

Således refererer R. Th.Fenger (1816-1889) i indledningen til sin beretning om den, set udefra, skamfulde afbrænding af skolebøger, der ifølge de dømte i sagen handlede som de gjorde, fordi de ønskede "Guds Ords Reenhed i Skolerne". (Fenger, 1870)

Erfaringen har lært os, at afbrænding af bøger hverken kan eller må accepteres, men erfaringen kan desværre ikke lære os at forstå de følelser, der førte til afbrændingen. En anden tids- og traditions tanker er lukket land for os, men vi kan selvfølgelig prøve, ud fra det vi ved om de dømte at komme kvalificerede forklaringer. Mit bedste bud vil være, at de fem mænd der stod bag afbrændingen af skolebøgerne, og som alle var fortrolige med Martin Luthers skrifter, kan have haft nogle af disse i tankerne, da de handlede.

Den 17. april 1521, var Luther indkaldt for Rigsdagen i Worms. Her blev han spurgt, om han ville tilbagekalde nogle af sine skrifter, hvilket han udbad sig betænkningstid på. Kejser Karl V. gav ham da 24 timer. Da de 24 timer var gået, stod Luther frem og forklarede, at man nødvendigvis måtte skelne imellem tre typer af skrifter:

1. Opbyggelsesskrifterne. Hvis han tilbagekaldte dem, ville han tilbagekalde evangeliet.
2. Skrifterne, som afslørede kirkens misbrug. Han ville ikke kunne tilbagekalde disse uden at opmuntre deres tyranni, som profiterede af disse misbrug. At tilbagekalde disse ville være at slå vinduer og døre op for ondskabens ånd.
3. Polemiske skrifter rettede mod private personer. Luther indrømmede undertiden at have overskredet den passende grænse, men erklærede sig ude af stand til at tilbagekalde disse arbejder af frygt for, at modstanderne skulle udlægge det som svaghed. Han erklærer sig rede til at diskutere og lade sig gendrive. Men han vil ikke tilbagekalde uden at være gendrevet. Ved at handle således, tilføjede han, var han sig bevidst at handle i sit lands interesse.

Luther sluttede sin tale med ordene:

Medmindre jeg overbevises ved skriftens vidnesbyrd eller ved klare grunde, kan jeg ikke tilbagekalde. Thi jeg tror hverken på pavens eller kirkemødernes ufejlbarlighed, da det er vitterligt, at de ofte har taget fejl og modsagt sig selv. Jeg er overvundet af de af mig anførte bibelord, og min samvittighed er fanget i Guds ord. Tilbagekalde kan og vil jeg ikke, thi det er farligt og ikke rådeligt at handle mod sin samvittighed.

Gud hjælpe mig. Amen.⁷ (Nyholm & Ræbild, 1974, 38-39)

Luther havde fået frit lejde til og fra Rigsdagen i Worms, men blev på hjemvejen udsat for en "venligsindet bortførelse", der sandsynligvis frelste ham fra bålet. Beretningen om Luthers mod, da han stod over for rigets højeste myndigheder, kan have smittet af på de fem jyder, der i begyndelsen af 1845 havde brændt de bøger, der for dem ikke var "Guds Ords Reenhed", og som derfor kunne "slå vinduer og døre op for ondskabens ånd" i skolerne.

Set fra vor tid, var det en skamfuld handling, men de fem mænd kan have følt sig tvunget af deres samvittighed. De vidste, at *det er farligt og ikke rådeligt at handle mod sin samvittighed.*

⁶ Min fremhævelse, CO.

⁷ Ifølge en udokumenteret tradition, der har givet anledning til de ovenfor afbillede souvenir fra Wittenberg, skulle Luther derefter have sagt. "Her står jeg. Jeg kan ikke andet."

Referencer

Allgreen-Ussing, T. (1850). *Kongelige Reskripter og Resolutioner ...* (Bd. 1839).

Balle, N. E. (1795). *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion indrettet til Brug i de danske Skoler*. Jens Hostrup Schulz.

Danmarks Riges Grundlov (1849). https://danmarkshistorien.lex.dk/Junigrundloven_Danmarks_Riges_Grundlov,_5._juni_1849

Fenger, R. T. (1870). "De Stærke" i Øster-Snede. I *Kirkehistorisk Folkelæsning: Ugeskrift for lutherske Christne*, Nr. 1-26 (s. 107–112, 121–127, 129–131, 137–142, 153–157, 165–168). Kousgaard. <https://www.kb.dk/e-mat/dod/11010800592B.pdf> (Oprindeligt udgivet 1847)

Koch, L. (1883). *Den danske kirkes historie i årene 1817-1854*. <https://www.kb.dk/e-mat/dod/113428021246-color.pdf>

Lindberg, J. C. (1870). "De stærke Jyder", Rejeminder af Jac. Chr. Lindberg. I *Kirkehistorisk Folkelæsning: Ugeskrift for lutherske Christne*, Nr. 1-26 (s. 2–5, 9–12, 17–19, 25–28, 33–36, 41–43, 49–52, 57–61, 65–69). <https://www.kb.dk/e-mat/dod/11010800592B.pdf>

Nyholm, A., & Ræbild, Chr. (1974). *Martin Luther: Tekster i udvalg* (6. opl.). Gyldendal.

Jeg kan desuden anbefale hjemmesiden [De stærke jydernes skole \(mindestuen\)](#), hvor der blandt andet er tre ældre TV-indslag. Det eneste jeg har set fuldt ud, er det første. Det er gammelt, langsomt fortalt, men særdeles oplysende. Det indeholder imidlertid en lidt morsom fejl, som, da det er fra en tid hvor informationssøgning ikke var så nemt som i dag, bestemt kan undskyldes.

Et lille minut inde i indslaget vises et billede af præsten fra Værum "... den aldrende pietistiske provst Wedel". Ham genkendte jeg, og kan sige god for at han hedder Wedel, men han har næppe nogen sinde været i Værum, og pietist var han så afgjort ikke.

Billedet viser den rationalistiske P. A. Wedel, der i 1803 grundlagde min gamle arbejdsplads *Skårup Seminarium*.

Det bør nævnes, at forholdet imellem Provst Wedel og den Sydøstfynske vækkelse, var lige så køligt, som forholdet imellem præster og vækkelse i *De stærke jydernes* område.

De to grundtvigske præster, der kæmpede for frihed i trosspørgsmål, Jac. Chr. Lindberg og R. Th. Fenger har bragt beskrivelser fra *De stærke jyder*.

Lindberg har besøgt området i 1841 og Fenger beskriver situationen omkring bogafbrændingen. De to beskrivelser kan hentes i et senere optryk fra 1870 via linket herover, eller – for dem, der ikke ynder at læse frakturskrift – på min hjemmeside, under *Skolehistoriske tekster*.